

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2:929 Винничук Ю.]:7.03(477.83)»1970/1980»
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/25>

Даниленко Л. В.

Львівський національний університет природокористування

НЕ/РАДЯНСЬКИЙ ЛЬВІВ: ПАМ'ЯТЬ СПРОТИВУ В КНИЗІ ОПОВІДАНЬ «ГРУШІ В ТІСТІ» ЮРІЯ ВИННИЧУКА

Стаття присвячена дослідженню антиколоніального змісту оповідань Ю. Винничука у книзі «Груші в тісті». Предмет вивчення – протест проти радянської системи в 1970–1980-х рр. у Львові. Звернено увагу на художній конфлікт «галицький андеграунд – комуністична влада». Дослідниця описує модель ресентименту (протистояння вороже налаштованих одна до одної сил). У цій моделі виділено бінарні опозиції: затьмієність непокірного поета – недоцільність комсомольської організації, інтереси «книгомана» – книжковий дефіцит, мистецький андеграунд – пильність кадебістів, визнання митців – моральне і фізичне знищення таланту, «фарцовка» як виклик системі – сірість повсякдення «застою». Визначено, що специфіка проговорення постколоніальної пам'яті в текстах оповідань базується на гострому висмиюванні й засудженні комуністичної влади. Окрім сатиричних зображень дійсності вказано на авторську симпатію до творчого кола людей, які чинили опір радянщині, впроваджували свободу думки та відстоювали національну ідентичність.

Дослідниця також охарактеризувала особливості реконструкції минулого в СРСР. Серед засобів художнього зображення в тексті вона визначає такі: автобіографічність, документальна домінанта, ретроспективність, іронія, сатира, самоіронія, гумор, стьоб, драматизм. Вказано, що цінними в оповіданнях Ю. Винничука є спогади про відомих людей, які створювали атмосферу галицького опору комуністичному свавіллю (Грицько Чубай, Олег Лишега, Віктор Морозов, Влодко Кауфман та інші). Також надано увагу образом часопростору – місцям пам'яті, пов'язаним із подіями у Львові.

Авторка статті відзначає, що оповіданням Ю. Винничука притаманні антиколоніальні і деколоніальні смисли. Зміст, ідеї і засоби відображення часу в книзі «Груші в тісті» забезпечують утвердження канону національної свободи.

Ключові слова: автобіографічність, постколоніальна пам'ять, антиколоніальна пам'ять, сатира, бінарні опозиції.

Постановка проблеми. У час війни з росією Україна виборює людські життя, свої території та ідентичність. Новітні трагічні проблеми закладені не сьогодні, а ще в минулому, особливо в період колоніального статусу в складі СРСР. Зараз українцям важливо проаналізувати пережите, утвердити національну пам'ять, яка десятиліттями стиралася комуністичною ідеологією. Над цією проблемою активно працюють гуманітарії та митці.

Чи потрібно згадувати те, що шкодило розвитку суспільства й особистості, формувало колективні травми? Виявляється, так. Потрібно не лише згадувати, а й переосмислювати, встановлювати опертя національної сили. Інакше непроговорені комплекси можуть набувати нових

руйнівних потужностей. «Соціум, який перебуває у посттравматичній діяльності, потребує налагодити взаємозв'язки зі світом і відновити довіру до нього. Якщо цього немає, то переживання травматичного досвіду не має адекватного вирішення, що загрожує постійною ретравматизацією» [13, с. 21], – написав релігієзнавець І. Козловський, витерпівши колективний розпач війни і власний біль як в'язня російської тюрми вже тепер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художня література відіграє надзвичайно важливу роль у збереженні й переосмисленні пам'яті. Німецька літературознавиця Р. Лахман описала природу вільного самовираження про минуле

так: «Коли література розглядається у світлі пам'яті, вона постає як мнемонічне мистецтво *par excellence*... Письмо – це і акт пам'яті, і нова інтерпретація, завдяки якій кожен новий текст закарбовується у простір пам'яті» [24, с. 301]. Варто зауважити, що пам'ять передає ретранслятору заготовлені тексти у вільне користування. Ці тексти можуть набувати різних смислів, по-своєму розвиватися в сюжетах і образах. Навіть коли автор розповідає про особисто пережите, його картинки спогадів не відображають дійсність такою, якою вона була насправді. Письменник додає свої враження до подій і персонажів, характеризує їх так, як вони заповнили його уяву, як він сам хоче пам'ятати в теперішній точці переосмислень. З позиції філософських роздумів Т. Вюллера, «теперішнє» в стосунках із часом створює «нове ціле з теперішнього і минулого», тож «минуле, яке пронизує теперішнє, ніколи не є тим, яким було» [5, с. 79]. Водночас свобода інтерпретації спогадів так чи інакше вкладається в певний канон – «об'єктивізацію цінностей, як індивідуальних, так і колективних» (Г. Грабес) [23, с. 311]. В українському суспільстві, яке позбувається залишків постколоніальних комплексів під тягарем війни, вибудова канонів пам'яті досі залежить від суперечливих поглядів на радянське минуле. Г. Грабес називає подібні поняття «конкуруючими канонами в одній і тій самій культурі» [23, с. 311]. Життєво необхідним для України нині є повна деколонізація в усіх суспільних проявах та посилення канону національної свободи. Вагомими тут є думки польської літературознавиці А. Матусяк. Твори сучасної української літератури про минуле вона розглядає в концепті деколоніального проекту, у який вкладає перш за все «деколонізацію свідомості та знання» [18, с. 24]. Дослідниця наголошує, що «деколоніальна оптика» «трансформує зміст колоніально-тоталітарного спадку», «перерієнтує принципи й рамки діалогу сучасності з тим спадком», «визначає ментальні трансформаційні траєкторії на майбутнє», а також «ліквідує дуалістичне мислення» [18, с. 24].

Реконструкція минулого цінна, коли вона відверта, інтимна, емоційно близька до того, що залишилось у спогадах. Пам'ять відбирає найістотніше, те, що резонує з сучасними проблемами. Особливий інтерес українських авторів викликає мотив руйнації тоталітарної системи, насамперед за часів брежнєвського «застою», який довго тримався на надуманих ідеях та комплексах людини-«совка».

Художнє осягнення пам'яті про радянське минуле відображає процеси подолання колоніаль-

ного насилля в час існування самого колонізатора. Ідеться про антиколоніальний зміст сучасної української прози, що є предметом дискурсу у працях Т. Гундорової, В. Доній, А. Матусяк, М. Рябчука та інших науковців. «Антиколоніалізм, – про який пише В. Доній, – за своєю сутністю є опором колоніалізму, боротьбою за звільнення від колоніальної залежності з метою «реваншу над імперією» під час перебування нації в колоніальному стані» [10, с. 19]. У текстах української літератури образ протесту досить помітний, тож заслуговує на літературознавчий аналіз.

Для осмислення ідей протесту в постколоніальній прозі важливо зорієнтуватися на психологічному та філософському поняттях ресентименту – форми незадоволення, образи, близької до ворожості (Ф. Ніцше, А. Камю, М. Шелер, Ж. Бодріяр). Т. Гундорова вказує, що контекст ресентименту як «протидія сильного і слабого» актуальний «для антиколоніального і постколоніального спротиву, адже колонізований індивід не лише переживає психологічне й соціальне поневолення, а й постійно перебуває у стані своєрідного мускульного напруження, прагнучи помститися колонізаторові» [8, с. 51–52]. У такій протидії обидві сторони рівні за силою, проте різні за якістю прагнень. Т. Гундорова розглядає формування національного спротиву завдяки і всупереч ресентименту: «Психоемоційним афектом насильства згуртовується національна спільнота, а для окремої індивідуальності насильство стає засобом духовного очищення від почуття неповноцінності» [8, с. 56].

У художніх текстах про радянський час опозиційність сторін (офіційних державних структур і національно свідомих особистостей) показані через прояви «взаємного» ресентименту – бунт/приборкання, непокора/залякування тощо. Моделювання естетичного простору та характерів за таких умов потребують специфічних підходів. Усе залежить від теми, мотиву, жанру твору, а також від намірів письменника ретранслювати минуле, націлюватися на терапію пам'яті. Для розкриття проблеми протесту у творах про радянське минуле варто зважити на поняття комічного і трагічного, що загострюють конфлікт; на біографічну і художню документальність, які підтверджують достовірність та зберігають пам'ять; на явище художнього часопростору, що забезпечує потрібну атмосферу, концентрує увагу на місцях пам'яті.

Постановка завдання. Цікавий предмет обговорення художньої дійсності – повсякдення українських міст, культурне життя, молодіжні та анде-

граундні осередки як простори опору нав'язаному радянському примітивізму. Саме такі смисли вкладено в оповідання збірки «Груші в тісті» Ю. Винничука. Дослідження образу Львова періоду СРСР у цьому тексті спонукало до формування мети статті. Для її розкриття передбачено опис антиколоніального змісту оповідань, аналіз бінарної опозиції «галицький андеграунд – комуністична влада» як форми ресентименту, а також характеристику художньої реконструкції минулого.

Виклад основного матеріалу. Авторська позиція щодо репрезентації «застійного» часу в сучасній українській романістиці полягає у викритті, засудженні та висміюванні «совка». У концепції постпам'яті цей період окреслений як ганебний для історичного розвитку, але цікавий атмосферою непокори. Письменники знаходять багато тем та ідей, щоб охопити події та обставини, які протистояли комуністичній стагнації (твори «Я, Паштет і армія» Кузьми Скрябіна (2014) про інтелектуальну перевагу дотепного музиканта-галичанина в конкуренції з радянським військом; «Травам не можна помирати» С. Процюка (2017) про жорстоке покарання творчої інтелігенції психлікарнями-тюрмами в 1970-х рр.; «Заборонений» С. Дзюби і А. Кірсанова (2019) про життя Василя Стуса та дисидентський рух в Україні; «Імперія Корського» А. Павловського (2020) про романтику молодіжного опору наприкінці існування СРСР тощо). Ці історії – захоплюючі вчинки людей, які не піддавалися «перспективі» бути приниженими, заляканими, а то й знищеними (як не фізично, то морально).

Книга оповідань «Груші в тісті» Ю. Винничука, що вийшла 2010 р., – сатира на радянську систему, спогади з інтонаціями трагічного й комічного. Письменник з молодих літ зневажав радянщину і не боявся цього демонструвати. Виховувався він у родині, де понад усе цінували національну свободу. Батько й дід під час Другої світової війни служили в загоні мельниківців, а ім'я Юрій йому передалось як пам'ять про дядька Юрія Сапігу, члена молодіжної ОУН, вбитого чекістами 1941 року.

КДБ зацікавилася Ю. Винничуком ще в його рідному Івано-Франківську. Саме тоді, закінчивши філфак університету, він почав працювати в газеті. Був підозрюваний у написанні антирадянських текстів. Після першого ж обшуку переїхав до Львова. Заборонені твори справді мав. Їх доводилося носити з собою у валізі. «Якщо би те, що тоді писалось, потрапило до рук тих, хто шукав, для мене все могло погано закінчитися. Тепер я виймаю

щось раз по раз з тієї валізи – то виявляються частини романів, які тоді були початі, а тепер вже цілком написані», – розповідає письменник [22]. Увійшовши в літературу, «одразу ж був зарахований до когорти» письменників, які «не приймали офіційну радянську ідеологію та кожен у свій спосіб намагалися їй протистояти» [16, с. 228]. Життя Ю. Винничука насичене і визнанням, і пригодами з небезпеками. Він відомий як організатор популярного у Львові театру «Не журиш» та яскравий представник творчого андеграунду. За «совка» йому довелося набувати різного досвіду: працював вантажником на книжковій базі, займався фарцуванням і сутенерством. Усе це – цікава історія непокори радянській присутності у Львові.

Тексти книги «Груші в тісті» автобіографічні і сповнені антиколоніальних мотивів. Автор вважає свою книжку близькою до мемуарів, у яких відображені найцікавіші епізоди життя [9]. По-доброму згадує він рідний Івано-Франківськ, де закладався світогляд. Утім найбільшої уваги надає Львову – місту шарму, пригод, творчого зростання. Ю. Винничук – один із багатьох авторів, у чиїх текстах прочитується «велика потреба у Львові, незбагненна туга за містом, щось таке, як спрага міста» [7].

Художня реконструкція радянського минулого в оповіданнях збірки «Груші в тісті» сприймається як насмішка над «залізною завісою». Ю. Винничук взявся написати про СРСР бешкетно, знайшовши для цього оригінальні жанрово-стильові засоби. І. Славінська так характеризує авторський стиль книги: «Кожна історія наповнена фірмовими “штучками” Винничука, якого люблять читачі: гумор, сороміцькі історії, львівський колорит, тверда письменницька рука та унікальний голос оповідача» [19]. У коловерті пригод та розмаїтті образів-персонажів чітко виступає й образ самого автора, що дає можливість уявити його життя-виклик. «Я-концепція є основним організуючим змістовим чинником твору», – зауважила В. Цокало щодо книги «Груші в тісті» [21]. Пам'ять Ю. Винничука цінна, бо відтворює креативні, грайливі, відважні пригоди минулого – фрагменти історії, що ілюструють логічність розпаду СРСР.

Опозиційність до радянсько-комуністичної системи в Україні «застійного» часу проявлялася по-різному. На політичному рівні протест втілювали дисиденти, свою публічність вони використовували як силу. На загальному соціальному, культурному, духовному і навіть повсякденному рівнях спротив був не настільки гучним, однак

упертим і системним. Його творили сміливці, за характеристикою О. Забужко, «люди яскраві, пасіонарні, які не боялися себе засвітити» [11]. До таких належало чимало творчої молоді. Молодіжне середовище за радянського часу було «найбільш чутливим і критичним до дійсності» [12, с. 122]. Дослідник «комуністичного експерименту» моделювання радянської людини Ю. Каганов пояснив особливість того середовища: «Хоча здебільшого критичні міркування і вчинки молоді не стосувалися напряму державного ладу, однак вони засвідчували провал ідеї монолітної ідеологічної єдності..., виступали опосередкованими маркерами часткової нелояльності владі...» [12, с. 122].

Свою специфіку мала бунтарська атмосфера на західних теренах України, куди окупаційна влада комуністів дісталася пізніше. Там негативний образ СРСР «корелював із регіональною колективною пам'яттю населення» [6, с. 99], з родинними історіями про визвольний рух і настирнішим потягом до свободи. Як і у випадку з Ю. Винничуком. Письменник приїхав до Львова на початку 1970-х рр., якраз у період повальної русифікації міста. Краєзнавець І. Лемко описав ситуацію детально: «Львівські готелі перетворились на “гостиниці”, міські каси – на “Железнодорожные билетные кассы”, новозбудовані театри назвали “Октябрь” та “Орленок”... На “Світочи” знищили рулони обгорткового паперу з українськими написами, а газетні кіоски “Союздруку” перейменували на “Созпечать” з вітальними поштівками здебільшого російською мовою» [15]. Художник В. Костирко свою безкомпромісність до оновленого львівського середовища висловив дуже відверто: «Радянська реальність мені не подобалася, вона не пасувала до мого Львова... Радянськість була естетично непривабливим етичним злом, робітничо-селянським доктринерством, яке допровадило Львів до катастрофи» [14, с. 428]. Водночас, як вказує П. Мавко, зберігалася «неповторна атмосфера львівських Галицького і Краківського ринків, звідки нова влада так і не змогла вижити знаменитого “Прошу, пані!”», що стало символом “західництва”, «особливий дух “ресторацій”» і «культура кави» [17, с. 223]. Місто почувалося «шматочком Заходу», «своєрідним імплантом у загалом чужому тілі», – написав Ю. Андрухович [1, 11]. В умовах засилля радянщиною помітно проявлялися галицький «гонор», «львівська зверхність» [1, 12], дух свободи і драйв боротьби, які були співзвучними з позицією Ю. Винничука.

Система образів оповідань книги «Груші в тісті» дуже насичена і строката. Більшість постатей впізнавані, їхнє достеменне змалювання забезпечене художньою документальністю. Головний герой – всюдисущий оповідач, з яким асоціюється галицький спротив «совку». Зміст текстів вибудований на бінарних опозиціях.

Затятість непокірного поета – недолугість комсомольської організації. Ю. Винничук постійно тримається контрастності в зображенні дійсності, його зауваги до характеристик дуже виразні. Головного героя – студента педінституту він протиставляє радянському середовищу, демонструє картини співіснування несумісних світів (цикл «Комсомольська юність» про івано-франківський період). Самохарактеристика, іронія, емоційність розповіді насичують конфлікт між талановитим студентом і комсомольською організацією: «...Я раптом із жахом почув, як пролунало моє прізвище у списку достойників, яких вибрали до інститутського комітету комсомолу» [2, с. 6]; «Я ніколи себе жодним чином не проявив як комсомолец, навіть значка не мав» [2, с. 6–7]. Невідворотність краху стосунків з ідеологічним світом інформативна: виконання обов'язків, як-от збирання даних про успішність курсу, виявило несерйозність усієї структури, показну удаваність комсомольських діячів (оповідання «Цей козел Домбровський»). Сприйняття реалій вкладене в сатиричні образи та сцени. Портрет-кариатура комсорга Зої пояснює легковажні наміри і звички, непристойні стосунки і правила, які визначали діяльність комсомольської верхівки: «То була дівиця років двадцяти п'яти, вища за мене і з далеко не комсомольським бюстом. На її одухотвореному комсомольською звитягою обличчі красувався щедрий шар рожевої пудри парфумової фабрики «Красная Звезда» за тридцять копійок. Запах пудри бив у ніс разом із перегаром» [2, с. 7].

Розгорнено розповідає Ю. Винничук про особливості покарання того, хто випадає із системи: карикатура в стінгазеті, таврування на зборах комітету комсомолу, погрози «копняка» з інституту. Висміювання примітивності помітне з позиції прозрілого героя. «В середовищі сірих мишок треба і собі бути сірою мишкою та не вирізнятися» [2, с. 11]. Особиста свобода полягає якраз у протистоянні загалу: «Я позбувся нудного обов'язку і дихати стало відчутно легше» [2, с. 10]. Тло часу і розвиток подій на ньому цікаві якраз своєю суперечністю.

Інтереси «книгомана» – книжковий дефіцит. Використовуючи власний досвід, Ю. Винничук оригінально представив інтереси молодого інте-

лектуала в радянській буденності. Він зіставив образ зятого читача і дійсність, в якій існував дефіцит на хорошу літературу. Простір подій, де інтереси «запеклого книгомана» влітаються в гостросюжетну історію, – це місце праці героя, база Облкнигторгу (оповідання «Літо з генералом»). Використовуючи емоційні образи, яскраві метафори, антитезу письменник оригінально поєднав бажане і дійсне: «Величезні стелажи з пачками книг височили на кілька метрів. Я не міг утриматися, щоб не пройтися поміж ними, мабуть, такі самі почуття опановували Монте Крісто, коли він потрапив у печеру зі скарбами. Щоправда духовними скарбами назвати усе це багатство було б перебільшенням, бо більшу частину складала пересічна совітська макулатура» [2, с. 103]. Щоб якнайточніше показати шалене намагання отримати неможливе, Ю. Винничук вдається до парадоксу. Вчинки персонажів у пошуках дефіцитних книг вимушено безсоромні і заодно викликають симпатію: план з вигадуванням уродин заради отримання книжок у подарунок; викидання на сміттярку соцреалістичної літератури-непотребу; крадіжка роману «Смерть Артура» Томаса Мелорі під час розвантаження книг. Доречний авторський коментар-зізнання «...Я відважився на ганебний вчинок...» [2, с. 108] передає завзятий настрій інтелектуальної боротьби. В умовах конфлікту насадження/спротив поняття несправедливості й чесності стають взаємозамінними, а контрасти часу й особистості проявляються виразніше.

Мистецький андеграунд – пильність кадебістів. Сюжети оповідань зіткані з ризикованих пригод молоді, яка шукає ефектних вражень серед усталеної радянської буденності. Це зібрання творчих людей, що захоплювалися читанням власних віршів, створенням музики, були здатні на ламання стереотипів сміливими розіграшами (як-от удавання перед дівчатами поета Миколу Вінграновського чи якогось югославського мистецтвознавства; збиткування над графоманом, що штампує вірші на уславлення усіх комуністичних дат; виклик духу Мазепи, щоб дізнатись, «коли ж Україна буде вільна» [2, с. 28]). Атмосферу таких дійств письменник показує на правду, з відповідними роз'ясненнями, що наживлюють інтригу: «...Був такий закон тієї похмурої дійсності: якщо збирався десяток студентів, серед них обов'язково хтось стукав» [2, с. 19]. Акцент на присутності небезпеки увиразнює часове тло. Сцена першого арешту героя «дядечками» з комітету держбезпеки підкреслено символічна (оповідання «Привіт з Югославією»). Усе відбувається у Львові біля

бібліотеки Стефаніка. Зосередження уваги на популярному і священному для інтелектуалів місці репрезентує топос пам'яті. Саме це дозволяє повніше розкрити характер героя, вмотивувати його суперечливі риси: «...пішов у бібліотеку Стефаніка, згадавши, що я не тільки батяр» [2, с. 32]. Перебіг подій супроводжується реакціями, які суголосні з відчуттям приниження та страху, і переосмислені іронічно: ввійти в бібліотеку «не дали чийсь сильні і рішучі руки», «серце моє пірнуло в п'ятки», «поки мене вели до прокуратури, я спробував згадати все найкраще у своєму житті» [2, с. 32]. Поступово вибудовується протистояння: крутість кадебістів, їхнє напрацьоване уміння залякати/обманути/пошантажувати та аналітичне мислення молодого людини, яка, розуміючи безвихідь, вміє підіграти вдаваною наївністю і здобуває потрібний досвід.

У розповідях про переслідування письменник дотримується комічного, хоча насправді окреслює досить серйозну проблему. Відомо, що запобіжні засоби КДБ були надто небезпечними, не говорячи вже про каральні. Колишній оперативний працівник В. Ушенко у своїй книзі «Будні районного гебіста» вказує на це: «Як правило, профілактика органами держбезпеки – це важка психічна травма для людини, а особливо, якщо це особистість творча, думаюча і романтична» [20, с. 30]. Герой оповідань Ю. Винничука якраз представляє таку когорту. Письменник по-своєму осмислює спротив в умовах тотального контролю і ламання долі. Комізм, авторська присутність – рішення, націлене на подолання травми. Вписування епізодів минулого в пам'ять надто особисте, адже те минуле асоціюється з близькими людьми й улюбленими місцями. Риси героя, його світогляд, а також творче оточення, приязні і неприязні стосунки – це фактичні, певною мірою романтизовані та гіперболізовані ілюстрації життєпису.

Багато персонажів оповідань Ю. Винничука – представники українського андеграунду, товариства «літераторів, музикантів і художників». Вони творять, зазнаючи переслідувань, залякувань, репресій. Це письменники Грицько Чубай, Олег Лишега, Микола Рябчук, Зеновія Кубів, Роман Кісь, музикант Віктор Морозов, художники Роман Безпалків, Юрко Кох, Владко Кауфман та інші львівські митці. Інтертекстом оповідань стали особисті стосунки, анекдотичні та драматичні історії творчого кола. У життєвий матеріал автор додав витонченого стьобу, такої собі «гри розумних людей». В іронії та самоіронії він привідкриває деякі приватні моменти, робить

їх доступними для інших. Наприклад, в оповіданні «Ціп'як або ж солітер» ідеться про особливий апетит Олега Лишеги, що стало предметом загальних жартів. Контекст розповідей – історичний та індивідуальний. Портрети відомих постатей вписані в антирадянський поступ в Україні й осмислені з позиції приятельських відносин, що й робить твір легким та грайливим, з невідворотними інтонаціями печалі. Чітко витримано одну з обов'язкових категорій художньої біографічності – правдивість. Правда Ю. Винничука не завжди щадна, але цінна.

Творче визнання митців – моральне і фізичне знищення таланту. Окремий розділ «Чубайрон», що складається з кількох оповідань, присвячений Грицьку Чубаю. Це проникливі історії про трагічного поета, ім'я якого широко не згадувалося аж до розпаду СРСР. Епізоди життя Чубая яскраві: організація поетичних вечорів, велика домашня книгозбірня, видання журналу «Скриня», «кулінарні нахили» [2, с. 125]. Відкриття прикрих вчинків стали неодмінним доповненням до його образу. Ю. Винничук констатує правдиве без осуду, як факт: «Я тоді ще не знав, що Грицько перебуває в остракізмі, що В'ячеслав Чорновіл оголосив йому бойкот, чимало друзів відреклися від нього, а наш візит був для нього святом» [2, с. 123]; «Я не пригадую жодної людини, про яку б він у той чи інший час не кпив або не плюткував, плітки він любив...» [2, с. 124]. Розкрито душевний стан, нервові розлади і агресивність Грицька Чубая після арешту – початку злому. «Його відпустили, але ніколи не дали спокою...» [2, с. 136]. Спогади про смерть товариша дуже щемні: «Ніколи не забуду, як ми несли труну, як стукали нею тричі в поріг, а я намагався не дивитися на мертвого Грицька, бо він для мене усе ще був живий» [2, с. 157]. У розгортанні життєвої долі трагічного митця багато документальних підтверджень (місця подій, дати, імена). Авторська пам'ять відтворена в розлогих розповідях і коротких епізодах з минулого, в характеристиці явищ та поясненні обстановки.

Ю. Винничук добре показав час парадоксів і гротескних викривлень. Одна з рис «застійного» середовища Львова – моральний і фізичний занепад талановитих людей, а саме пияцтво, «етнографічна та ментальна ознака росіян», як зазначив І. Лемко [15]. В оповіданні «Сад п'яних вишень» згадано львівських митців, яких «алкоголь спровадив до могили» [2, с. 115]. Фактичні події, очевидно не популярні через непривабливість, подані в художньому контексті відверто, так, щоб

привернути увагу й не залишити поза пам'яттю. Тут і згадки про огидні умови смерті «бухарів», і про їхні шедеври (поезію, картини) Репрезентація пам'яті постатей творчого андеграунду виявила несподівані акценти: те, що приховувалося, набуло чеснот.

Фарцування як виклик – сірість повсякдення. Радянська буденність і культура людей, які прагнули свободи, – це виміри контрастів, що вирізняють спосіб життя, цінності та мораль. Побутові образи-знаки (джинси, колготи, губні помади, дезодоранти тощо) характеризують матеріально обділений соціум. Одне з бажань громадян того часу, особливо молоді, – бути стильними, яскравими, а отже вільними від стереотипів та безликістю. У зв'язку з цим в СРСР з'явилося фарцування – нелегальна торгівля дефіцитними речами. Маючи протестний посыл, фарцування охоплювало непокірних та сміливих. Такі обставини тоді влаштували Ю. Винничука. «...Весь сенс мого існування полягав у тому, аби нізащо не стати серйозним членом суспільства, не бути відмінником, не отримати червоного диплома і не опинитися на дошці пошани: “Ними пишається наше місто”. Моє фарцування та писання літературних статей для журналів дозволяли цілком добре заробляти на прожиття...» [4], – говорить про себе письменник. Досвід фарцівника забезпечує насиченість незвичайних пригод і подробиць у книзі «Груші в тісті».

У сюжетних колізіях оповідань «У пошуках легкого хліба» і «Шкарпеткова соната» відображено реалістичну картину діяльності фарцівників у Львові. Небезпеки та ризики мають певну привабливість, бо розказані піднесено. Тут і таємні зустрічі з іноземцями, які постачають товар, і співпраця з більш спритним у торгівлі грузином, і конкуренція з іншими фарцями, а також втечі від міліції, авантюрні вчинки, «халепи з чекістами», «здибанки» з покупцями. Ю. Винничук створив колективний портрет специфічного соціуму на тлі особливих місць нелегальних домовленостей і переслідувань: «Вечорами в ресторані збиралася поважна публіка – поляки, які приїхали продати товар, фарцівники, проститутки, злодії, перевдягнені менти і кагебешники» [2, с. 61]. Переплетення неписаних норм спілкування, градація стосунків, відповідність певному соціальному рівню обумовлюють окремих світ, у якому виживати надто складно, бо ж фарцівники, як частина криміналу, перебували під наглядом КДБ та «відповідним чином використовувалися» [11]. Портрети міліції і суддів у книзі Ю. Винничука сповнені сатиричних рис. Виразно підкреслено, що вони повно-

правні учасники нелегальних обробок, зацікавлені в розкручуванні схем: «Я підписав усе, що треба, відчувши палке бажання міліції привласнити усі речі» [2, с. 63]; «Працівники суду усі ті речі поділили з міліцією і потім інтенсивно влаштували примірки» [2, с. 64]. Письменник виділив певні нюанси в таких реакціях державних органів на боротьбу з торгівлею дефіцитними речами: погляд – «ошелешений», усмішка – «зловісна», обличчя – «червоне»; мова – брутальна, виконання обов'язків – нечесне. Натомість персонажі-фарцівники умілі й винахідливі, до того ж вони грошовиті й користуються популярністю серед жіноцтва. Правдоподібності додають образи локацій, де розгортається екшен – готель «Львів», ресторан «Кентавр», майданчик за оперним театром. Мікс вражень викликає інтерес, бо демонструє яскравий спосіб подолання обмежень. Зображуючи Львів радянського періоду, письменник передав атмосферу непокори та особливий шарм, який не суміщався з означенням «радянський».

Ресентиментні стосунки опозиційних сторін, які описав Ю. Винничук у середовищі Львова, рівноважні. Чим більше ворожості проявляють одні, тим більшою ворожістю відповідають інші. У такому розташуванні сил важливе значення має авторська позиція, відповідні характеристики і зауваження: симпатія до тих, хто протистоїть системі, і зневага до тих, хто систему утримує.

Час у Винничукових текстах добре відчутний, оскільки відтворений у різних хронологічних і просторових змінах. Образи людей, подій, локацій 1970–1980-х рр. – благодатний матеріал для художнього реконструкції минулого.

Тема спротиву тоталітарній системі добре розкрита ще в одній книзі Ю. Винничука. Це повість «Діви ночі» (1992), яка стала бестселером. Її герой

«жодною мірою не може влитися у гармонійне советське суспільство» [3, с. 82] і пікантно-скандально ламає нудні стереотипи. Твір заслуговує на окреме літературознавче дослідження в контексті постколоніальної пам'яті.

Висновки. В оповіданнях книги «Груші в тісті» Ю. Винничук відобразив дійсність «застою» в СРСР з позиції людини, яка зневажає радянщину. Для переконливості він вдався до автобіографічності. Зміст оповідань, що ввійшли до книги, сповнений пригод, інтриг, яскравих образів часу, відповідної ретроатмосфери. Усе це вибудовує ідею протесту проти радянського свавілля, закладає антиколоніальні смисли. Художній часопростір створений на основі опозицій: затишність непокірного поета – недолугість комсомольської організації, інтереси «книгомана» – книжковий дефіцит, мистецький андеграунд – пильність кадебістів, творче визнання – моральне і фізичне знищення таланту, фарцування як виклик – сірість повсякдення. Сили бінарної опозиції (прогресивна талановита молодь – міліція, прокурори, кадебісти, судді) проявляться в ресентиментних стосунках – бунт/приборкання, непокора/заякування. Творче життя в умовах тотального контролю влади, цензури, панування соцреалізму сповнене драматичних і комічних колізій, тож стали добрим матеріалом для інтригуючих сюжетів оповідань. Цінність біографічності книги «Груші в тісті» полягає у відновленні пам'яті про час і людей, про той простір, який витримав і переборов радянську колонізацію.

«Груші в тісті» Ю. Винничука – це книга, в якій добре зрозумілі антиколоніальні та деколоніальні смисли. Вони спрямовують на проговорення травматичного досвіду минулого, утверджують канон національної свободи.

Список літератури:

1. Андрухович Ю. Левова доля. / *Leopolis multiplex*. Київ: Грані-Т, 2008. С. 397–410. (Серія «De profundis»). С. 9–16.
2. Винничук Ю. Груші в тісті. Харків: Фоліо, 2017. 286 с.: іл.
3. Винничук Ю. Діви ночі ; худож.-оформлювач В. М. Карасик. Харків: Фоліо, 2016. 314 с.
4. Винничук Ю. Мистецтво втрачати. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/65933> 14.05.2017 (дата звернення: 05.05.2024).
5. Вюллер Т. Що таке час : пер. з норвезьк. Київ: Ніка-Центр ; Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2018. 160 с.
6. Гайдай О. Кам'яний гість. Ленін у Центральній Україні. Видання друге. Київ: К. І. С., 2018. 280 с.
7. Гаврилів Т. Залежність від Незалежності. Есей про Львів / *Leopolis multiplex*. Київ: Грані-Т, 2008. С. 397–410. (Серія «De profundis»).
8. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: есеї. Київ: Грані-Т, 2012. 548 с.
9. Дігтяренко В. Юрій Винничук, письменник, журналіст, редактор: Я нічого ніколи не переосмислюю й не колупаюся у своєму житті. Просто живу й хочу багато чого написати... Інтерв'ю з України. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2020/05/17/uriy-vynnychuk-6/#more-57076> (дата звернення: 30.04.2024).

10. Доній В. Дихотомія «антиколоніальне» – «постколоніальне»: специфіка дефініцій. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. Збірник наукових праць (філологічні науки). № 6. 2015. С. 18–20.
11. Забужко О: Шістдесятники – історія епохи. Чому Алла Горська стає подією XXI століття? Інтерв'ю. URL: <http://surl.li/tnh1x> (05.05.2024).
12. Каганов Ю. Конструювання «радянської людини» (1953–1991): українська версія. Запоріжжя: Інтернет-М, 2019. 432 с., іл.
13. Козловський І. Людина на перехресті. Роздуми про екзистенційний інтелект. Київ: «Колесо Життя», 2024. 120 с.
14. Костирко В. Nostalgiija, або Ex oriente tenebris / *Leopolis multiplex*. Київ: Грані-Т, 2008. С. 428–430. (Серія «De profundis»).
15. Лемко І. Русифікований побут, зате з «голосом» західних радіостанцій, дешева бормотуха, тихий бунт позасупільних гіпі. Побутові хроніки Львова: 1970-ті. *Локальна історія*. 23 серпня 2023. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/rusifikovanii-pobut-zate-z-golosom-zakhidnikh-radiostantsii-desheva-bormotukha-tikhii-bunt-pozasuspilnikh-gipi-pobutovi-khroniki-lvova-1970-ti-roki/> (дата звернення: 06.05.2024).
16. Ліс-Маркієвич П. Юрій Винничук як упорядник української літературної спадщини. *Studia Ucrainica Posnaniensia*. vol. VI: 2018. С. 225–234.
17. Мавко П. Російський Львів як міф. / *Leopolis multiplex*. Київ: Грані-Т, 2008. С. 220–227. (Серія «De profundis»).
18. Матусяк А. Вийти з мовчання. Деколоніальні змагання української культури та літератури XXI століття з посттоталітарною травмою. З польської переклав Андрій Бондар. Львів: ЛА «Піраміда», 2020. 308 с.
19. Рецензія на роман Ю. Винничука «Груші в тісті». *Мій світ*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2010/10/101022_book_vynnychuk_sp (дата звернення: 06.05.2024).
20. Ушенко В. Будні районного гебіста (сповідь опера КГБ СРСР). Нариси. Київ: Український пріоритет, 2013. 208 с.
21. Цокало В. Автобіографізм як жанрова домінанта твору Юрія Винничука «Груші в тісті». *Literary criticism. Folkloristics. Cultural studies*. № 27. 2018. С. 204–211. URL: <http://surl.li/trakc> (дата звернення: 06.05.2024).
22. Юрко-чемодан, щоденники Роксолани і 300 коханок: у «Карпатському просторі» Юрій Винничук розвінчував міфи. *KURS*. URL: https://kurs.if.ua/news/yurkochemodan_shchodennyky_roksolany_i_300_kohanok_u_karpatському_prostorі_yuriy_vynnychuk_rozvinchuvav_mify_65447.html (дата звернення: 05.05.2024).
23. Grabes H. Cultural Memory and the Literary Canon. *Cultural memory studies: an international and interdisciplinary hand-book* / edited by Astrid Erll, Ansgar Nünning. Walter de Gruyter–Berlin–New York. 2008. С. 312–319. URL: https://www.researchgate.net/publication/256096723_Cultural_Memory_Studies (дата звернення: 06.05.2024).
24. Lachmann R. Mnemonic and Intertextual Aspects of Literature / *Cultural memory studies : an international and interdisciplinary hand-book* / edited by Astrid Erll, Ansgar Nünning. Walter de Gruyter–Berlin–New York. 2008. С. 301–310. URL: <http://surl.li/trajy> (дата звернення: 07.05.2024).

Danylenko L. V. (NON)-SOVIET LVIV: THE MEMORY OF RESISTANCE IN THE BOOK OF SHORT STORIES “PEARS IN DOUGH” BY YURIY VYNNYCHUK

The article is devoted to the study of the anti-colonial content of Yuriy Vynnychuk's stories in the book "Pears in Dough". The subject of study is the protest against the Soviet system in the 1970s and 1980s in Lviv. Attention is drawn to the artistic conflict between the Galician underground and the communist government. The researcher describes the model of resentment (the confrontation of forces hostile to each other). This model identifies binary oppositions: the persistence of a rebellious poet versus the ineptitude of the Komsomol organization, the interests of a "booklover" versus the book shortage, the artistic underground versus the vigilance of the KGB, the recognition of artists versus the moral and physical destruction of talent, and fartsovka as a challenge to the system versus the dullness of everyday "stagnation". In addition to satirical depictions of reality, the author's sympathy for the creative circle of people who resisted Soviet rule, introduced freedom of thought, and defended national identity is indicated.

The researcher also characterized the peculiarities of the reconstruction of the past in the USSR. Among the means of artistic representation in the text, she identifies the following: autobiographical, documentary dominance, retrospectivity, irony, satire, self-irony, humor, banter, and drama.

The author points out that valuable in Yuriy Vynnychuk's stories are memories of famous people who created the atmosphere of Galician resistance to communist tyranny (Hrytsko Chubay, Oleh Lysheha, Viktor Morozov,

Vlodko Kaufman, and others). Attention is also paid to the images of time-space – places of memory associated with the events in Lviv.

The author of the article notes that Yuriy Vynnychuk's stories are characterized by anti-colonial and decolonial meanings. The content, ideas, and means of reflecting time in the book Pears in Dough ensure the establishment of the canon of national freedom.

Key words: *autobiography, postcolonial memory, anti-colonial memory, satire, binary oppositions.*